

MAÜ
PRESS

Artuklu Akademi

Müslüman Olmayan Unsurlar ve İhbât Sorunu

Kutbettin Ekinci | [0000-0001-5772-8340](https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1636177) | kutbettinekinci@gmail.com

Doç. Dr. | Mardin Artuklu Üniversitesi | İlahiyat Fakültesi | Tefsir Anabilim Dalı | Mardin | Türkiye

<https://ror.org/0396cd675>

Atıf: Ekinci, Kutbettin. "Müslüman Olmayan Unsurlar ve İhbât Sorunu", *Artuklu Akademi* 12/1 (Haziran 2025), 109-129. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1636177>

Öz: Mezhepler, İslam tebliği doğru bir şekilde ulaştığı halde Müslüman olmayan birinin iyi de olsa amellerinin boşa gideceği konusunda hemfikirler. Bu görüş, küfredenlerin amellerinin boşa gideceğini bildiren ayetlerin yorumuna dayanır. Buna literatürde "ihbât" denmiştir. Ayetlerde ihbâtın nedeni küfür olarak gösterilmiştir. Kelamcıların küfür kavramını, dinin aslından (zarûrât-ı dîniyye) olduğu kesinlikle bilinen hususların tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmemektir, şeklinde tanımlaması İslam dışı bütün inançların küfürde sayılmasını gerektirmiştir. O nedenle İslâm dışı bütün unsurların iyi de olsa bütün amellerinin boşa gideceği fikri İslâm düşüncesinde kabul görmüştür. Fakat günümüzde bu görüş, diğer insanlara karşı adalete aykırı bir şekilde Müslümanlara bir imtiyaz sağlaması anlamında Kur'an hakkında kuşkulara neden olmuştur. Bu çalışma, tebliğ ulaştığı halde Kur'an'a göre ihbâtın İslâm dışı bütün inançları kapsamadığını ileri sürecektir. Bu iddiasını gerekçelendirmek için Kur'an semantiği içinde küfür kavramının anlamını tespit edecektir. Bununla kelamcıların küfre getirdiği tanımın ayetlerde geçen küfür kavramını tam olarak karşılamadığını gösterecek ve böylece ihbâtın her İslâm dışı unsur için geçerli olmadığını gerekçelendirmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Küfür, İhbât, Anakronik Hata, İmtiyaz.

Makale Bilgileri

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	09.02.2025
Kabul Tarihi	02.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Yapay Zeka Beyanı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Etik Kurul İzni	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

<i>Lisans</i>	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
<i>Dizinleme Bilgileri</i>	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

Non-Muslim Elements and the Problem of İhbât

Kutbettin Ekinci | [0000-0001-5772-8340](https://orcid.org/0000-0001-5772-8340) | kutbettinekinci@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. | Mardin Artuklu University | Faculty of Theology | Department of Tafsir | Mardin | Türkiye

<https://ror.org/0396cd675>

Citation: Ekinci, Kutbettin. "Non-Muslim Elements and the Problem of İhbât", *Artuklu Akademi* 12/1 (Jun 2025), 109-129. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1636177>

Abstract: The sects agree that the deeds of a non-Muslim, even a good one, will be in vain even if the message of Islam reaches him in the right way. This view is based on the interpretation of the verses that state that the deeds of the disbelievers will be in vain. This is called "ihbât" in the literature. In the verses, the cause of ihbât is shown as kufr. The theologians' definition of the concept of kufr as not to affirm all or some of the matters that are known to be among the essentials of religion (zarûrât-ı dîniyye) with one's heart, necessitated that all non-Islamic beliefs be considered as kufr. Therefore, the idea that all the deeds of all non-Islamic elements, even if they are good, will be in vain has been accepted in the Islamic tradition. Today, however, this view has raised doubts about the Qur'an in the sense that it privileges Muslims in a way that is contrary to justice towards other people. This paper will argue that, according to the Qur'an, ihbât does not extend to all non-Islamic beliefs. In order to justify this claim, it will determine the meaning of the concept of kufr in Qur'anic semantics. By doing so, it will show that the theologians' definition of kufr does not fully meet the concept of kufr in the verses and thus justify that ihbât does not apply to all non-Islamic elements.

111

Keywords: Tafsir, Disbelief, İhbât, Anachronic Error, Privilege.

Article Information

Article Type	Research Article
Reviewers	Two external reviewers / Double-blind
Date of Submission	09.02.2025
Date of Acceptance	02.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
Plagiarism Checks	Done- intihal.net
AI Disclosure	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ethics Committee Approval	This study does not require ethics committee approval, as it is based on data obtained through literature review and previously published sources. It is hereby declared that all scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.
Complaints	artukluakademi@gmail.com
Conflict of Interest	No conflict of interest declared
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Indexing Information	The journal is indexed in TrDizin DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's and ATLA.

Giriş

İyi amellerin bir karşılık bulmayacağını ifade eden kavram ihbâtü'l-amel (احباط العمل) veya hubûtu'l-amel (حبط العمل) ya da habtu'l-amel (حبط العمل) gibi tamlamalarla literatürde yer bulur. Bu kavram şu anlama gelir: Müslüman olmayan bireylerin amelleri iyi de olsa ahirette bir karşılığı olmayıp boşa gidecektir. Bu konuda mezhepler hemfikirdir. Fakat bu fikir günümüzde adalet bağlamında İslâm'a bir saldırı niteliğini kazanmış ve bazı sorgulamalara neden olmuştur. Dünyada kimseye bir zararı olmayan birinin yaptığı iyi amellerin ve insan yararına yaptığı faydalı işlerin sadece iman etmediği için ahirette boşa çıkması nasıl adil olabilir? İman etmiş kötü birinin eninde sonunda cennete girmesi, diğer taraftan iman etmemiş iyi bir insanın sonsuza dek cehennemde kalması Allah'ın adil olmasıyla nasıl uyuşur?

Bu sorulara cevap bulmaya çalışacak olan bu çalışma, kavramsal çerçeveye ilgilenmeyecek ve kelâmî tartışmalara girmeyecektir. Öte taraftan konu hakkında Kelâm mezheplerinin görüşleri bağlamında hem tez hem makale düzeyinde çalışmalar yapılmıştır.¹ Bu çalışmalardan farklı olarak ele aldığımız şey, konunun sorunsal yönüdür. Bu tür soruna değinen makale düzeyindeki bir çalışma da mevcuttur. Söz konusu çalışma konuyu İslâm mesajının kişiye ulaşması veya ulaşmaması bağlamında çözmeye çalışmıştır. Buna göre kişiye tebliğin tam ve sahih bir surette ulaşması gerekir. Kur'an-ı Kerim'e göre bu kişiler, hak kendilerine apaçık belli olmuşsa ve hala inkâr ve şirkte direniyorlarsa amellerinin ahirette onlara bir faydası olmayacaktır. Bu, aslında İmâm Gazzâlî'ye (ö. 505) ait olan bir çözüm yoludur.² Söz konusu makaleye göre küfür, sayısız kötülükleri içeren külli bir kötülüktür. O yüzden yapılan iyiliklerin küfrün yanında bir anlamı yoktur. Ayrıca yapılan iyiliklerin niyeti Allah'ın rızasını kazanmak olmadığı için karşılığını ondan beklemek mantıklı ve adil bir talep değildir.³ Makale, küfür kavramını, kelamcılarla mutabık şekilde, tebliğin ulaşıp müslüman olmayan tüm unsurları kapsayan bir anlamda kullanmıştır. Küfür kavramını böyle tanımlamanın neden olduğu sorunların yanında, önerilen çözüm yeterince tatminkâr olmadığından sorunsal durum günümüzde şöyle bir itiraza dayanarak hala devam etmektedir: Tebliğ kişiye tam ve sahih bir şekilde ulaştığı halde ikna olmayabilir ve bu nedenle iman etmeyebilir. Bu kişi küfür (Müslüman olmamak anlamında) gibi "külli bir kötülük" olarak vasıflanan bir inanca sahip olabilir ama bu inancı kötülük olarak görmediği gibi; bu kişi hayatı boyunca iyiliksever ve ahlaklı olabilir. O halde neden dünyadaki iyilikleri boşa gider ve ebedi bir şekilde cehennemde kalır da insanlara zarar veren ve ahlaklı olmayan bir mü'minin iyilikleri sayılır ve sonunda cennete gider? Allah rızası için olmasa da sadece iyiliği iyilik olduğu için yapmanın ne zararı vardır ki bu iyilikler boşa çıkarılır? Ayrıca bunun adaletle aykırı bir şekilde ihbâtın Müslümana bir tür imtiyaz tanınması anlamına geldiği iddiasıyla İslâm hakkında bazı şüpheler ileri sürülmektedir.⁴ Çalışmanın amacı ayetlere dayanarak bu müşkül durumu çözmeye çalışmaktır.

Boşa giden iyi amelleri konu edinen ayetlerden yola çıkarak konuyu analitik bir yöntemle ele alacağız. İyi de olsa bir gayrimüslimin amelinin boşa gideceği fikrinin gerekçelerini sunup analiz edeceğiz. Bu fikrin ilgili ayetlerle uygunluğunu tartışacağız ve bu veriler ışığında bir sonuca

¹ Ulaşabildiğimiz çalışmalar için bk. Muhammed Gıyas Nâsif, *Mutezileye Göre İhbat ve Tekfir* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Ferihan Çakar, *Kelâm İlminde Amellerin Boşa Çıkması Sorunu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Merve Bekçi, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Amellerin Boşa Çıkması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Ali Yılmaz, "Kur'an'da İyi Amellerin Düşmesini (Bâtıl Olmasını) İfade Eden Bir Kavram: Habtu'l-A'mâl / İhbâtü'l-A'mâl", *İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, (47) 2017, 31-56.

² Ebu Hamid el-Gazzâlî, *Faysalü't-tefrika beyne'l-İslâmi ve'z-zendeka*, thk. Komisyon (Beyrut: Daru'l-Minhâc 2017), 103, 106-107.

³ Fatih Çelikel, "Deizme Götüren Nedenler Bağlamında İnkârcıların Amellerin İptal Edilmesinin İlahî Adâlet ile İlişkisi", *Tokat İlmîyât Dergisi* 20/2 (2022), 575-598.

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=Rbn3P4V7jbw&ab_channel=HTBilimTarihFelsefe (05/01/2025)

varmaya çalışacağız. Bu çalışmayla Kur'an'a ve dolayısıyla İslam'a dair ileri sürülen imtiyaz kuşkusunu izale etmeye çalışırken konu ile ilgili ayetleri yorumlayacağımız için tefsir alanına mütevazî bir katkı olacağını umuyoruz.

2. Kur'an'da Amelleri Boşa Gidenler

Müslüman geleneğe göre; eğer kendilerine tebliğ sahih bir biçimde ulaşmışsa, Müslüman olmayan unsurların amelleri iyi de olsa boşa gitmiştir ve bu kişiler ebedi olarak cehennemliklerdir. Eğer tebliğ yanıltıcı bir şekilde veya eksik ulaşmışsa bu kişiler imandan sorumlu olmamaktadırlar.⁵ Mezhepler arasında genel kabul görmüş olan bu görüş sıradan ortaya atılmış iddialar değil, Kur'an ayetlerinin yorumlarına dayanır. Bu ayetlerin çoğu küfür, şirk ve nifak merkeze alırken bazıları da mü'minlerin uyarılması amacına yöneliktir. Taradığımız kadarıyla "habt" ya da "ihbat" fiili kullanılarak amellerin boşa çıkacağını bildiren ayetlerin dağılımı şöyledir: Şirk/küfür nedeniyle dokuz,⁶ nifak dört,⁷ dinden dönme iki⁸ ve Mü'minleri uyarı nedeniyle bir⁹ olmak üzere toplam on altı ayet vardır. Amellerin boşa çıkmasını dolaylı ifade eden ibtal (ابطال), da'y (ضيع) ve dalâl (ضلال) kelimelerinin geçtiği iki ayet mü'minler için uyarıyı¹⁰, bir ayet de müşrikleri konu edinmektedir.¹¹ Ayrıca inanmayanların amellerini çöldeki seraba, savurulan küle ve dağılmış zerreciklere benzeten üç ayeti de ilave edebiliriz.¹²

Gelenegimizde tüm İslâm dışı unsurları, amelleri boşa çıkanlar içine dahil etmenin dayandığı iki temel neden görünmektedir: Birincisi imanın zıddı olarak "küfür" kavramına önceden yüklenen şer'i anlamla ayetleri okumaktır. İkincisi de Kur'an bütünlüğünü ve bağlamını göz ardı ederek her bir ayeti kendi başına sadece literal anlama bağlı kalmaktır. Birincisine göre "küfür" kavramı, şer'i olarak Allah'ın vahdaniyetini ya da şeriatı veya peygamberliği inkâr etmektir. Kâfir de bunlardan birini veya üçünü birden inkâr edene denir.¹³ Şeriat istilâhında küfür imana muhalif olana denir.¹⁴ Böylece küfür kavramı teknik bir terim olarak İslam dışındaki her türlü inancı ifade eder. Eğer küfür kavramına bu şer'i anlam yüklenerek Kur'an ayetleri okunursa sonuç, İslâm dışındaki her unsur için iyi amellerin boşa çıkmasına varır. Oysa küfür kavramının şer'i anlamı, Kur'an semantiğindeki anlamıyla farklılık arz edebilir. Bu farklılık detaylarda kendini gösterir. Örneğin Kelamcılar bu şer'i/teknik anlam üzerinden büyük günah işleyenin kafir olup olmadığını tartışmışlardır. Kur'an'da ise bu tartışmanın taraflarını destekleyecek belirgin bir anlam yoktur. İhbât meselesi de bu şer'i anlam üzerinden ele alınırsa tüm İslam dışı unsurları kapsadığı sonucuna varılabilir ama Kur'an semantiğindeki anlamın bu genellemeye izin verdiği şüphelidir.

İkinci neden de böyle bir genelleme sonucuna götürebilir. Çünkü bağımsız olarak ele alındığında her bir ayet bu genellemeye izin verebilmektedir. Örneğin kitap ehli kadınlarla evliliğe izin veren ayet şu cümleyle son bulur: "Her kim imanını inkâr/küfrederse ameli boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."¹⁵ Görüldüğü gibi tek başına ele alındığında bu ayet, genel olarak

⁵ Gazzâlî, *Faysalatu't-tefrika* 103, 106-107.

⁶ Al-i İmrân 3/21; el-A'râf 7/147; et-Tevbe 9/17; Muhammed 47/8, 32; el-Kehf 18/105; ez-Zümer 39/65; el-En'âm 6/88; Hûd 11/16.

⁷ el-Mâide 5/53, 69; el-Ahzâb 33/19; Muhammed 47/28.

⁸ el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/5.

⁹ el-Hücurât 49/2.

¹⁰ el-Bakara 2/264; Muhammed 47/33.

¹¹ el-Kehf 18/103.

¹² en-Nûr 24/39; İbrâhim 14/18; el-Furkân 25/23.

¹³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, thk. Sefvan Adnan (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 714.

¹⁴ Ebu Bekir el-Bakillânî, *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*, thk. İmâduddin Ahmed (Beyrut: Müessesetü'l-Kutubu's-Sekâfiyye, 1987), 389; Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebu Lübnan, 1996) 2/1368.

¹⁵ el-Mâide 5/5.

iman etmeyen herkesin amelinin boşa çıkacağı hükmünü verebilir. Ne var ki, bu tür bir genelleme dinin geliş amacı, Allah'ın adaleti ve merhameti, imanın iradi olması gibi konularda bazı kuşkulara neden olmuş olacaktır ki, Gazzâlî gibi bazı alimler, Kur'an'ın bütünlüğünden mülhem tebliğin tam ve sahih olarak ulaşması şartını getirerek bu tür ayetlerin anlamını sınırlandırmış oluyorlar. Bu şart kendi dönemleri için kuşkulara cevap teşkil etmişse de günümüz modern insanı için tatminkâr olamayabilir. Çünkü tebliğin tam ve sahih ulaşması şartı, kendi veçhesinden dinin tek taraflı bir eylemidir ve muhatabın durumu, ileri sürülen bu şartın içinde yoktur. Muhatabın yetiştiği çevre, psikolojik durumu, düşünce ve inanç tercihlerinde ikna olması gibi olgular göz önüne alınmadan sadece tebliğin tam ve sahih bir biçimde ulaşmasıyla her şey hallolmuştur esasına dayanmaktadır. Tebliğin kusursuz bir şekilde ulaştığı varsayılsa da muhatap, kendisine özgü birçok sebepten dolayı ikna olmamış olabilir. Bilerek inat etmekten ya da düşmanlıktan değil sadece ikna olmadığı için iman etmeyen böyle biri, iyi amelleri boşa gidenlere dahil edilebilir mi? Burada savunduğumuz tez, böyle birinin bu kesime dahil olmaması gerektiridir.

Bu tezi savunmaya, önce konu ile ilgili ayetlere dayanarak amelleri boşa giden kesimlerin kimler olduğunu tespit etmekle başlayabiliriz. İnanmayanların amelinin konu alan ayetler, müşrikleri, münafıkları, dinden dönenleri ve kitap ehlini tehdit etmektedir. Ayrıca bunlardan Hz. Peygamber'e itaat etmeleri, ona karşı seslerini yükseltmemeleri ve sadakayı eziyet aracı yapmamaları konusunda mü'minler de bununla uyarılmışlardır.¹⁶ İki ayette de şirk koşmaları halinde peygamberlerin de amellerinin boşa gideceği uyarısında bulunulmuştur.¹⁷

İlgili ayetlerde geçen kesimler olarak müşrikler, münafıklar, dinden dönenler ve kitap ehlinin ayetlerde belirtilen en önemeli ortak özelliği küfrü seçmiş olmalarıdır. O halde önce küfür açısından bu grupları incelememiz gerekiyor.

2. Küfür Cephesi

Nüzul döneminde küfürde buluşan cephe; müşrikler, kitap ehli, münafıklar ve dinden dönenlerden oluşur. İlgili ayetlerde amellerin boşa çıkmasındaki amil, küfür olarak gösterilmiştir. Bu cephenin önemli üyelerinden olan müşriklerin kendileri de küfürlerine şahitlik ederler: "Allah'a ortak koşanların, küfürlerine bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır."¹⁸ Dikkat edilirse ayette, şirk ve küfür ayrı olarak yer almıştır. Ayette müşriklerin küfürle vasıflanmaktan hoşlanmadıklarına dair bir ima da vardır. Fakat yine de müşrikler kendilerinin kafir olduklarını sözleriyle ikrar etmeseler de uygulamalarıyla izhar ettikleri hâl, onların küfürlerine şahitlik etmektedir.¹⁹ Putlara tapmaları, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini yalan saymaları onların kâfir olduklarına şahitlik etmektedir.²⁰ Burada boşa giden amel ayetin de işaret ettiği gibi yıpranmalara karşı Ka'be'yi onarmaları, ziyaretçilere su dağıtmaları gibi hizmetlerdir ve küfür nedeniyle bu iyi amellerin bir karşılığı yoktur. O halde burada ve diğer ayetlerde geçen küfrün niteliği önem kazanmaktadır.

Kitap ehlinin de küfreden bir kesimin olduğu ayetlerde açıklanmıştır.²¹ "Küfredenleri uyarsan da uyarmasan da birdir onlar iman etmezler"²² İbn Abbas, âyetin Medine civarında

¹⁶ el-Hücurât 49/2; Muhammed 47/33; el-Bakara 2/264.

¹⁷ el-En'am 6/88; ez-Zümer 39/65.

¹⁸ et-Tevbe 9/17.

¹⁹ Şihabuddîn el-Alûsî, *Rûhu'l-me'âni*, thk. Ali Abdulbari (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415), 5/258.

²⁰ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefatihü'l-ğayb* (Beyrut: Daru'ihyâi't-turâsi'l-Arabi, 1420) 16/9.

²¹ el-Bakara 2/253; el-Maide 5/17,72,73; Âl-i İmrân 3/21.

²² el-Bakara 2/6.

oturan Yahudiler hakkında indiğini söyler. Çünkü bunlar Hz. Muhammed'in (s) onlara ve bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini bildikleri halde onun peygamberliğini inkâr edip yalanlamışlardı.²³

Tıpkı müşrikler ve kitap ehli gibi, bilinçli bir tercihle küfrü seçen guruplardan biri Münafıklar ve diğeri de dinden dönenler olmak üzere iki kesimi de burada ilave etmek gerekir.²⁴ Müşriklerden ve Kitap ehlinen küfrü seçenlerin yanında münafıklar da Hz. Peygamber'e karşı mücadele edenlerdendi. Mekke'de küfrü seçen müşriklere karşı çok zorlu bir risalet mücadelesi verildikten sonra Medine'ye yerleşen Hz. Peygamber bu kez kitap ehlinen küfrü seçenlerle ve münafıklarla mücadele etme durumunda kalmıştır. Böylece risaletin Medine döneminde küfür cephesi Mekke'deki müşrikler ve Medine'de özellikle küfrü bilerek seçen Yahudi ve Hristiyan din adamlarının öncülük ettiği kitap ehli ile münafıklardan oluşan bir yapıya dönüşmüştür. Küfrün neden amellerin yok olmasına sebep olduğunu anlamak için Kur'an'ın küfrü nasıl işlediğine kısaca bakmak gerekir.

Küfrün, bilindiği gibi Arap dilindeki anlamı; nimeti inkâr etmek, onu örtmek ve nimete karşı nankörlük etmektir. Bu da şükürün zıddıdır.²⁵ Çünkü şükür nimetin kadrini bilmek ve onu itiraf etmektir. Ama küfür, Allah'ın nimetini örtüp onu inkâr etmektir.²⁶ Nesnelerin görünürlüğüne örttüğü için geceye ve tohumu toprakla örttüğü için çiftçiye kâfir denmiştir.²⁷ Küfrün, şükre karşıt kullanılması Arap diline de uygun olarak Kur'an'ın temel karşılaştırmasıdır. Allah'ın ayetlerini okuyan, arındıran, kitabı ve hikmeti öğreten kendilerinden bir peygamber gönderdiği için insanların Allah'a şükretmelerini ve küfretmemelerini emreden ayet,²⁸ bu karşıtlığı bir sonraki ayetle belirginleştirmiştir: "...Bana şükredin, sakın küfretmeyin."²⁹ Yani, size gönderdiğim bu elçiye karşılık olarak şükredin, küfretmeyin. Hz. Süleyman Sebe' melikesinin tahtını mucizevi bir şekilde getirttiği zaman şöyle der: "...Bu, şükür mü, yoksa küfür mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur."³⁰ Küfrün anlamından da anlaşıldığı gibi eğer nimeti örterek ona karşı kadirbilmezlik ve nankörlük yapıyorsa bu bilinçli bir eylemdir. Çünkü nimet örtüldüğüne göre o nimet vardır ve bilinmektedir. Ayet, Yahudilerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a karşı olan küfrünü böyle bilinçli bir eylem olarak betimler: "Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'an) gelince ona küfrettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) küfredenlere (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince de ona küfrettiler. Allah'ın lâneti kafirlerin üzerine olsun."³¹ Her şeye şahit oldukları halde başka bir ayetin, kitap ehlinin neden küfrü tercih ettiklerine dair soru sorması onların bunu bilinçli yaptıklarını gösteriyor: "Ey Kitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğunuz hâlde, niçin Allah'ın âyetlerine küfrediyorsunuz?"³²

Küfür-şükür karşıtlığının dini inkâr etmekle olan ilgisi açıktır. Küfür, nimete karşı bilerek yapılan nankörlüktür. Küfür, Allah'ın risalet nimetine karşı işlenen bilinçli bir nankörlüktür ama Allah'a zarar veren bir şey değil, bizzat insanın kendisinin aleyhine olan bir durumdur.³³

²³ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/258.

²⁴ Al-i İmrân 3/177; en-Nisâ 4/89; el-Mâide 5/41; el-Bakara 2/217.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-A'rab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 5/144.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-A'rab*, 5/144.

²⁷ Râgıb, *el-Müfredât*, 714.

²⁸ el-Bakara 2/151.

²⁹ el-Bakara 2/152.

³⁰ en-Neml 27/40.

³¹ el-Bakara 2/89.

³² Âl-i İmrân 3/70.

³³ Lokman 31/12.

Bilinçli bir tercih olarak küfür, nüzul döneminde belirli bir inancı veya grubu ifade etmemektedir. Bir din, bir mezhep ya da bir ideolojiyi temsil etmemektedir. Kur'ân'da işlenen küfür, inancın da ötesinde daha çok bir tutumdur. Gerçek bir nimete karşı kadirbilmezlik, onu görmezlikten gelme, onu gizleme ve bilerek onu inkâr etmektir. Bir inanmamak meselesi değil, bilinçli bir redd, inkâr ve karşı çıkışı temsil eder. O yüzden küfür bütün inanç guruplarından, müşriklerden, kitap ehlinde veya başka bir inanç kesiminden, sadır olabilir. Bu tavır onların kendi inançlarından öte bir tutumdur.

Kur'ân'da küfür vasfını anlatan ayetler bize küfredenlerin toplumun ileri gelenleri ve onların arkasından gidenler olduğunu haber vermektedir. En azından sıradan bir halk kitlesi olmadığı söylenebilir. Hz. Nuh'tan son peygamber Hz. Muhammed'e (s) kadar risalet mücadelesini anlatan ayetler, peygamberleri uydurmakla, yalanla, sihir yapmakla ve Allah'a iftira atmakla suçlayanların; kibirli davrananların, peygamberlerin getirdiği ayetlere karşı mücadele edenlerin, onları reddedenlerin bunları yapmakla küfretmiş olduklarını ve bunu yapanların sıradan halk olmayıp toplumu yönlendiren kişiler olduğunu göstermektedir.³⁴ Evvelki peygamberlere karşı çıkan ve mele' olarak ifade edilen geçmiş kavimlerin ileri gelenleri Mekke'nin Hz. Peygamber'e karşı duran liderlerine birer göndermedir. Çünkü geçmişin benzer mücadelesi Mekke'de de başlamıştı ve Hz. Peygamber'in de karşılaştığı zorluklar önceki peygamberlerin zorluklarından farklı değildi. Ona ve onun getirdiklerine bilerek karşı çıkanlar küfür cephesini oluşturan bir topluluktur. Kur'ân'ın anlattığı küfür tavrı budur ve kafirler dediği de bu gruptur. Küfrü ve kafirleri konu edinen ayetler tüm olarak incelendiğinde özellikleri belirlenmiş bir gurubun anlatıldığı hemen göze çarpmaktadır. "Küfredenleri uyarsan da uyarımasan da birdir onlar iman etmezler"³⁵ ayeti bu inatçı ve mücadeleciler gurubu anlatır. Çünkü bu grup ne olursa olsun yeni gelen dine karşı çıkmaya kesinlikle odaklanmış, mücadele etmeye kararlı kişilerden oluşmuştur. Bu gruba göre yeni gelen dinin doğru olma ihtimali yoktur. Onlara göre delillere bakmaya gerek yoktur ve delil varsa da kabul edilemez. O yüzden uyarılsa da uyarılmasa da iman etmezler. İşte Kur'ân bu tavrı küfür olarak ifade eder. Eğer bu ayette geçen "küfredenler" ifadesinden kelimcilerin teknik tanımına uygun olarak bütün inanmayanları anlarsak, madem uyarmanın faydası yok, o halde neden Hz. Peygamber uyarıcı olarak gönderildi sorusuna cevap bulamayız. Çünkü biliyoruz ki, Hz. Peygamber'in tebliğiyle Mekke'de ve Medine'de çok sayıda kişi iman etmiştir. O halde ayet, inatla Hz. Peygamber'e karşı mücadeleye karar vermiş bir kesimi anlatmaktadır. Oysa ayetin umum ifade eden lafızlarına bakarsak uyarılsalar da inanmayanların iman etmeyeceğini bildiriyor ki, bu sorunlu bir anlamadır. O yüzden ayeti indiği dönemde Hz. Peygamberle ve onun karşılaştığı durumlarla birlikte anlamamız gerekiyor. Küfür bir tavır olduğuna göre "el-lezine keferû" ya da "el-kafirun" ya da "kânû yekfurûn" gibi ifadeler bir inanç grubunu değil, Hz. Peygamber'e karşı tavır almış ve içinde dönemin her inanç gurubundan birileri olabilen bir karşı cepheyi ifade ediyor. Buna şu ayetin ifadeleri iyi bir kanıttır: مَا يَوْدُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ "Ne kitap ehlinde ve ne de Allah'a ortak koşanlardan küfredenler, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler."³⁶ Burada (مِنْ) harf-i cerrinin "tab'id" için olduğunu düşünürsek,³⁷ küfredenlerin müşriklerden ve kitap ehlinde bir kesimi ifade ettiğini anlarız. Yine (مِنْ) harf-i cerrinin aynı anlamda geçtiği diğer bir ayette "Kitap ehlinde ve

³⁴ Bazı örnek ayetler için bk. el-Bakara 2/246; el-Araf 7/66, 90, 109; Hûd 11/27; el-Mü'minûn 23/24,33; Sâd 38/6.

³⁵ el-Bakara 2/6.

³⁶ el-Bakara 2/105.

³⁷ es-Semin el-Halebî, *ed-Dürü'l-mesûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ty.), 2/53.

müşriklerden küfredenlerin...” ebedi cehennemlik oldukları ifade edilir.³⁸ Benzeri bir tabir sürgün edilen kitap ehli için kullanılır: “O (Allah), kitap ehlinen küfredenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır...”³⁹ Diğer bir ayette münafıklarla işbirliği yapan kitap ehli için “Kitap ehlinen küfredenler...” münafıkların kardeşleri olarak ifade edilmiştir.⁴⁰ Ayetlerdeki bu tabirler, küfrün kitap ehlinin ve müşriklerin inançlarından daha öte bir tavır olduğunu ve küfredenlerin, kitap ehlinen ve müşriklerden oluşan bir gruba işaret olduğunu anlatmaktadır.

Kur’ân ayetlerine dayanarak küfür cephesinin özellikleri belirlenmiş bir grup olduğunu belirttikten sonra bu grubu Kur’ân’a göre tanımak için ilgili ayetlere müracaat etmek gerekiyor. Bu cepheyi Kur’ân’a göre tanımladığımızda, her iman etmemiş bireyi küfre gidenlere dahil edilip edilmeyeceği ve amelleri boşa gidenler sınıfına teşmil edilip edilmeyeceği hakkında fikir verecektir. Kur’ân küfür cephesinin şu özelliklerini zikreder:

1. Küfür cephesinde bulunan kişiler dalalettedirler, doğru yoldan/hidayetten sapmışlardır.⁴¹

Sapma, Allah’tan gelen hidayeti reddetmektir. Allah, Hz. Adem’in işlediği günahıtan sonra insanı şeytanla birlikte dünyaya gönderirken onlara şöyle hitap etmişti: “İnin oradan (cennetten) hepiniz! Tarafımdan size bir hidayet/doğru yol gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir”⁴² Elçilerin getirdiği bu hidayet yoluna itiraz edip uymayanlar delalette sapmış olarak nitelenir. Dalalette olanlar kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra gelen elçiye karşı koyarlar.⁴³ Bu yola karşı çıkanlar olarak küfredenler, derin bir sapmadadırlar: “Rablerine küfredenlerin durumu şudur: Onların amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıkları hiçbir şeyin yararını görmezler. İşte bu, derin delalettir.”⁴⁴

2. Küfür cephesine mensup olanlar büyüklenen kişilerdir. Kur’ân bunlar için “mütekebbir” ve “müstekbir” tabirlerini kullanır.⁴⁵ Elçilere ve mü’minlere karşı büyüklük taslarlar, tepeden bakarlar ve onları küçük gördükleri için de alaycı tavırlar sergilerler.⁴⁶ Ayet Adem’e secde meselesinde İblis’in küfre gitmesini belirgin bir şekilde büyüklenmesine bağlamaktadır: “Ancak İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”⁴⁷ Kafirlerin mütekebbir halleri hakkı görmelerine engel olmakta ve tam bir küfür tavrı sergilemekteler: “Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracam. Her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu yol edinirler...”⁴⁸ Kafirlerin alaycı tavırları, onların muhataplarını aşağılamaktan kaynaklanmaktadır: “Küfredenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. “Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?” derler. Hâlbuki kendileri Rahmân’ın kitabına küfrediyorlar.”⁴⁹ “Büyüklük taslayanlar, “Şüphesiz biz sizin inandığınız şeye küfredenleriz” dediler.”⁵⁰

3. Allah’ın yolundan alıkoyarlar. Müşrikler, kitap ehli ve münafıklardan oluşan bu küfür cephesinin önemli özelliklerinden biri de Hz. Peygamber’in getirdiği öğretiye karşı çıkmak ve

³⁸ el-Beyyine 98/6.

³⁹ el-Haşr 59/2.

⁴⁰ el-Haşr 59/11.

⁴¹ İbrâhîm 14/18; en-Nisa 4/167; Meryem 19/37-38;

⁴² el-Bakara 2/38.

⁴³ Muhammed 47/32.

⁴⁴ İbrahim 14/18.

⁴⁵ En-Nahl 16/22-23, 29; el-Mü’minûn 23/67; Lokmân 31/7; el-Câsiye 45/8; el-Münâfikûn 63/5; el-Mü’min 40/27, 35,76, 60; es-Saffât 37/35; ez-Zümer 39/60,72.

⁴⁶ el-Bakara 2/14, 212; en-Nisâ 4/140; el-Mâide 5/57, el-Ena’âm 6/5,10; et-Tevbe 9/64,79; Hûd 11/38; er-Ra’d 13/32; el-Hicr 15/11, 95; el-Kehf 18/56,106; el-Enbiyâ 21/36; el-Furkân 25/41; ez-Zührûf 43/7.

⁴⁷ Sâd 38/74.

⁴⁸ el-A’râf 7/146.

⁴⁹ el-Enbiyâ 21/36.

⁵⁰ El-A’râf 7/76

onun insanlar tarafından kabul görmesine engel olmaktadır.⁵¹ “Küfredenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra Peygamber’e karşı gelenler hiçbir şekilde Allah’a zarar veremezler. Allah, onların amellerini boşa çıkaracaktır.”⁵² Bunu insanlara baskı yapmak, mallarına el koymak, Hz. Peygamber’i ve Müslümanları karalamak, İslam toplumu arasında fitne çıkarmak gibi yollara başvurarak yapmışlardır. Bu yollarla başarılı olamayınca sonunda ordu hazırlayıp Allah’ın elçisine karşı savaşmışlardır.

4. Küfredenler aynı zamanda zalimdirler. Küfür-zulüm ilişkisi hakkında Kur’ân’da anahtar bir ifade yer alır: “...Kafirler, işte zalimler onlardır.”⁵³ Sözlükte zulüm, bir şeyi layık olmadığı bir yere koymaktır.⁵⁴ Alemin yaratıcısı, mülkün yegâne sahibi ve bütün nimetlerin bahşedicisi olan Allah’ı görmezden gelip, onun yerine başkasına ibadet etmek, onun gönderdiği elçiyi bilerek ve inatla reddedip ona karşı mücadele etmek, nankörlük olduğu gibi onu layık olmadığı bir yere koymaktır ki, küfür ve şirk bu yüzden zulüm sayılmıştır.⁵⁵ Buna işaret olmak üzere ayetlerde bazen “küfredenler” yerine “zulmedenler” tabiri kullanıldığı gibi iki tabirin beraber geldiği yerler de olmuştur. “Rablerinden kendilerine yeni bir öğüt gelse, onlar mutlaka onu alaya alarak, kendileri oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir. O zulmedenler gizlice şöyle konuştular: “Bu da ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?”⁵⁶ Mekke’nin ileri gelenlerinin ayetlere karşı tipik şımarık davranışlarını betimleyen ayetteki zulmedenlerden kasıt müşriklerdir.⁵⁷ “Şüphesiz küfredenler ve zulmedenler, Allah onları asla bağışlayacak ve doğru yola iletecek değildir.”⁵⁸ Ayette zikredilen kafirlerden ve zalimlerden kastın Yahudiler olduğu söylenmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’in peygamberliğini insanlardan gizlemekle ona zulmetmişlerdi.⁵⁹ Türkçede “haksızlık yapmak” şeklinde şöhret bulmuş zulüm kelimesi hakkı, hakkettiği şekilde ifa etmemek, sahibinin elinden almak ve zorbalıkla hakikatin yerine batılı ikame etmek anlamında karşılık bulması çok yerindedir. Sadece iyiliği ve hakkı emreden peygamberlere karşı çıkıp onları bilerek inkâr ederek onlarla mücadele eden kavimlerin helak edilmesine Allah’ın “biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendilerine zulmettiler”⁶⁰ buyurması insanların küfrü seçmekle kendi elleriyle sonlarını hazırladıkları gerçeğini anlatır. Kur’ân’da küfür-zulüm ilişkisine değinen ayetlerde küfrün insanların Allah’a karşı bilerek yaptıkları bir haksızlık olduğu çok belirgindir.⁶¹

5. Küfredenler azgınlık yapan ve haddi aşan kişilerdir. Ayetlerde küfredenlerin bir kul olarak Allah’ın ve insanların haklarına riayet etmediklerini ifade etmek için haddi aşma ve azgınlık yapma anlamında tuğyan (طغيان), utuvv (عتو), i’tida (اعتداء), israf (إسراف) gibi tabirler kullanılır.⁶² Örneğin zorbalıkla insanları yöneterek haddi aşmak Firavun’un belirgin özelliklerindendir: “...Fir'avn, yeryüzünde ululuk taslayan ve çok aşırı gidenlerden idi.”⁶³ Haddi

⁵¹ Âl-i İmrân 3/99; en-Nisâ 4/167; el-A’râf 7/45, 86; el-Enfâl 8/36; et-Tevbe 9/9; Hüd 11/19; İbrâhîm 14/3; en-Nahl 16/88; el-Hac 22/25; el-Ahzâb 33/18; Muhammed 47/1, 32, 34; el-Mücâdele 58/16.

⁵² Muhammed 47/32.

⁵³ el-Bakara 2/254

⁵⁴ Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed Avd Mur’ib (Beyrut: Dâru İhya, 2001) 14/274.

⁵⁵ Lokmân 31/13.

⁵⁶ el-Enbiyâ 21/2-3.

⁵⁷ Ebu’l-Hasan Ali el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-vesît*, thk. Adil Ahmed vd. (Beyrut: Dâru’l-kütubu’l-İlmiyye, 1994), 3/229.

⁵⁸ en-Nisâ 4/168.

⁵⁹ Ebu Ebdillâh el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî vd. (Kahire: Dâru’l-Kutubu’l-Misriyye, 1964), 6/20.

⁶⁰ Hüd 11/101; ez-Zuhrûf 43/76; Âl-i İmrân 3/117.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/86, 94, 151; el-En’âm 6/2, 93, 144; el-A’râf 7/37; İbrâhîm 14/13; el-Kehf 18/29; el-Enbiyâ 21/97; el-Hac 22/25; el-Furkân 25/4; Sebe’ 34/31; el-Ahkâf 46/10.

⁶² el-Bakara 2/15; el-Mâide 5/64; el-En’âm 6/110; el-A’râf 7/166; et-Tevbe 9/10; el-Furkân 25/21; Yûnus 10/74, 83; Tâhâ 20/127; eş-Şuârâ 26/151; el-Mü’min 40/43.

⁶³ Yûnus 10/83.

aşanlar ve aşırılık içinde olanlar hakkında geçmiş kavimlerden örnekler verildiği gibi küfür cephesinden olan müşrikler ve kitap ehli için de benzer ifadeler yer alır. Örneğin ayet, İsrail oğullarının Allah tarafından gazaba uğramalarını, küfretmelerine ve elçileri öldürmelerine bağladıktan sonra bunun da sebebinin onların isyan edip haddi aşmaları/i'tida olduğunu belirtir.⁶⁴ Müşrikler hakkında da şöyle der: “Bize kavuşacaklarını ummayanlar, “Bize melekler indirilseydi yahut Rabbimizi görseydik ya!” dediler. Andolsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir azgınlık/utuvv gösterdiler.”⁶⁵

6. Allah’la ve elçileriyle mücadele ederler: Ayrılık, muhalefet ve mücadele anlamında kullanılan “şikâk”, “cidâl” ve “ihtilâf” küfrün önemli özelliklerindendir.⁶⁶ “Küfredenler bir kibir ve ayrılık içindeler.”⁶⁷ Burada âyet, başkasına uymayı kendisine yedirmeyen ve hakka boyun eğmekten imtina eden Kureyş’in ileri gelenlerini anlatır.⁶⁸ Medine’de de benzer bir tavrı kitap ehli sergilemiştir. Âyet, onların tavrını şöyle betimler: “İşte onların durumu (azabı hak etmeleri) böyledir. Çünkü Allah, Kitab’ı hak olarak indirmiştir. Kitap hakkında aykırı düşünenler/ihtilaf edenler ise derin bir ayrılık/şikâk içindedirler.”⁶⁹ Ayette bahsedilen kişiler kitap ehlidir. Onlar Hz. Peygamber’in kitaptaki özelliklerini gizlemişlerdi, ona muhalefet etmişlerdi, onu alaya almışlardı, tekzip etmişlerdi ve onun peygamberliğini inkâr etmişlerdi.⁷⁰ “Eğer onlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar; yüz çevirirlerse onlar elbette derin bir ayrılığa/şikak düşmüş olurlar. Allah, onlara karşı sana yeter. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁷¹ Ayet, kitap ehlinin Hz. Peygamber’e düşmanlık yaptıklarına, onun hakkında kötülük düşündüklerine ve onu zorluklara düşürmek için pusuda beklediklerine delalet etmektedir.⁷² Ayetin “Allah onlara karşı sana yeter” demesi onların Hz. Peygamber’in hayatına kastedecek kadar bir düşmanlık ve mücadele içinde olduklarına işaret eder. “Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar/şikak, mü’minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir.”⁷³ Ayet, hak kendisine net ve açık bir şekilde belli olduktan sonra kasten Hz. Peygamber’in getirdiği şeriattan başka bir yola giren kişiyi anlatmaktadır.⁷⁴

Allah’a ve onun elçisine karşı geldikleri için Mekke müşriklerine karşı savaşı teşvik eden ayet, bu savaşta meleklerle mü’minlere destek vereceğini ve küfredenlerin kalplerine korku salacağını ve şiddetli bir ceza vereceğini belirtir.⁷⁵ Kur’ân hakkında “evvelkilerin masalları” diyenlerin ahirette azaba duçar olurlarken onlara yönelik “Uğrunda mücadele ettiğiniz ortaklar nerede?”⁷⁶ sorusu kafirlerin Hz. Peygamberle mücadele halinde olduklarının önemli bir kanıtıdır. Medine’de münafıklar da Hz. Peygamberle gizli ve sinsî bir şekilde mücadele halindeydiler. Ayet onları zalimler olarak niteledikten sonra onların derin bir muhalefette olduklarını belirtir.⁷⁷ Kur’ân, kafirlerin hakkı yok etmek için gönderilen elçilerle giriştikleri mücadeleyi genel bir kural olarak

⁶⁴ el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112.

⁶⁵ el-Furkân 25/21.

⁶⁶ el-Bakara 2/137,176; en-Nisâ 4/115; El-Enfâl 8/13; en-Nisâ 4/115; en-Nahl 16/27; Sâd 38/2; el-En’âm 6/25, 121; el-Enfâl 7/6; el-Kehf 18/56.

⁶⁷ Sâd 38/2.

⁶⁸ er-Râzî, *Mefâtil*, 26/366.

⁶⁹ el-Bakara 2/176

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, thk. Muhammed Hüseyin (Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1998), 1/353.

⁷¹ el-Bakara 2/137

⁷² el-Kâsımî, *Mehâsinu’t-te’vîl*, thk. Muhammed Basil (Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1418), 1/408.

⁷³ en-Nisâ 4/115

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 2/365.

⁷⁵ el-Enfâl 8/13.

⁷⁶ en-Nahl 16/27.

⁷⁷ el-Hac 22/53.

sunmaktadır: “Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Küfredenler ise, hakkı batıla çürütmek için mücadele ederler. Âyetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar.”⁷⁸

Kur’ân ayetlerine dayanarak küfür cephesine dair sunduğumuz bu özellikler, Kur’ân’da kullanılan küfür kavramının, kelâmcıların “dinin aslından olan hususlara iman etmemek”⁷⁹ yani kalben tasdik etmemek olarak tanımladığı durumdan öte bir tavır olduğu anlaşılmaktadır.

Amelleri boşa gidenlerin anlatıldığı ayetler yukarıda özellikleri sayılan küfür cephesinin özellikleriyle birlikte düşünülmelidir. Küfür cephesi olarak nitelediğimiz bu kesimle ilgili özellikler, küfrün sıradan bir inkârdan ibaret olmadığını açıkça göstermektedir. Konumuzla ilgili ayetlerde ihbâtla tehdit edilenler, bu cepheye mensup kişilerdir. Ayetler siyak-sibak gözetilerek ve nüzul döneminde kimler hakkında indiği bilgisi ihmal edilmeden incelenirse ihbâtla tehdit edilenlerin bu küfür cephesinin özelliklerini taşıyanlar olduğu rahatlıkla anlaşılabacaktır. Bunu göstermek için konuyla ilgili yaklaşık yirmi ayeti birer birer açıklama imkânına sahip değiliz. Çünkü çalışmanın sınırları buna izin vermemektedir. Ama bu tezi savunmak için ilgili birkaç ayet de yeterli olabilir.

“Küfredip Allah yoluna da engel olanların amellerini Allah boşa çıkarmıştır.”⁸⁰ Ayet Bedir Savaşı’nı konu edinen Muhammed Sûresi’nin ilk ayetidir ve Müslümanları müşriklerle olan savaşa teşvik amacıyla kâfirlere Allah’ın gazabını bildiren bir hazırlık niteliği taşımaktadır.⁸¹ Âyette geçen amellerin boşa çıkması konusunda dünyadaki işler ve ahiretteki sevaplar olarak iki yönden görüş bildirilmiştir. Birincisi; sıla-i rahim, fakiri yedirme ve esiri azat etme gibi müşriklerin yaptığı iyi amellerin bir sevabının ahirette olmayacağıdır. Diğeri de Hz. Peygamber’e karşı planladıkları tuzakların ve dinin yayılmasına engel olma gibi dünyadaki başarısızlıklarıdır.⁸² Âyette küfredenlerden kastın savaş hazırlığındaki orduya yemek veren içinde Ebu Cehil ve Ümeyye b. Halef’in de bulunduğu on iki kişilik Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden bir grup olduğu rivayet edilir.⁸³ Sûrenin ikinci ayetinde kâfirlere mukabil Hz. Muhammed’e (s) indirilmiş olan hakka iman ettikleri için mü’minler, cennetle müjdelenir. Üçüncü ayette ise ikinci ayetteki müminlerin cennetle ödüllendirilme ve birinci ayetteki kâfirlerin amellerinin boşa çıkmasının nedenine atıfta bulunularak şöyle buyrulur: “Bunun sebebi şudur: küfredenlerin batıla uymaları ve inananların ise Rablerinden gelen gerçeğe uymalarıdır. Allah böylece insanlara kendilerinin misallerini anlatır.”⁸⁴ Böylece küfredenlerin amellerinin boşa çıkmasının nedenini bizzat âyetten öğreniyoruz. Çünkü âyet, Hz. Peygamber’e karşı mücadele eden kâfirlerin (bilerek inkâr edenlerin) Allah’ın yoluna engel oldukları için batıla uyduklarını ve bu yüzden de amellerinin bir karşılığının olmayacağını bildirmektedir. Sûrenin 32. ayeti bu söylediklerimize hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde açıklık getirmektedir: “Küfredenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra Peygamber’e karşı gelenler hiçbir şekilde Allah’a zarar veremezler. Allah, onların amellerini boşa çıkaracaktır.”⁸⁵ Hülâsa, âyetlerden anladığımız şudur: Küfür bir inanç olarak değil, hakka karşı bir tavrıdır. Ayrıca onda hem sözlerle hem

⁷⁸ el-Kehf 18/56.

⁷⁹ Sa’düddin et-Teftâzânî, *Şerhu’l-Mekâsîd*, thk. Abdurrahman Umeyrâ (Beyrut: A’lemu’l-Kutub, 1998), 5/224

⁸⁰ Muhammed 47/1

⁸¹ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye, 1984), 26/72.

⁸² Nasirüddin el-Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl ve esrâru’l-te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman (Beyrut: Dâru İhya, 1418), 5/119; Alâuddin el-Hâzin, *Lübâbu’t-te’vîl fî me’ânî’t-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1415), 4/139.

⁸³ Ebu’l-Hasan el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-u’yûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd (Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, ty.), 5/291.; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmut (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 1423), 4/43.

⁸⁴ Muhammed 47/3.

⁸⁵ Muhammed 47/32.

eylemlerle hakka karşı bir mücadele söz konusudur. Çünkü Allah'ın gönderdiği elçiler sadece iyiliği emreder ve küfür bu iyiliğe karşı mücadele etmektedir. Öyle anlaşıyor ki, kafirin iyi amellerinin yok sayılması hakkı bildiği halde onun iyiliğe karşı mücadele etmesinin bir cezasıdır.

Şirk, özünde Allah'ın hakkına tecavüz olduğu için büyük zulüm olarak nitelendirilmiştir. Ama neticede şirk, Allah'la beraber başka ilahların kabul edildiği bir inançtır. Hakka karşı duruş bilerek inkâr ve mücadele yoksa sadece şirk inancıyla küfür gerçekleşmez. Şirk de dahil hangi inanç olursa olsun yanlış olduğu bilindiği halde onda inat etmek ve hakka karşı mücadele etmek nimeti örtmek anlamına geleceği için küfür olarak nitelenir. Mekke müşriki gösterilen delillere rağmen gelen elçiye bilerek inkâr etmiş, tekzib etmiş ve ona karşı mücadele etmiştir. Böylece kendi küfrüne şahitlik etmiştir.⁸⁶ O yüzden Hz. Peygamber'e şu uyarı yapılmıştır: "Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahy edildi: "Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun."⁸⁷ Çünkü bir peygamberin kendisine hâk vahy edildiği halde şirk koşması, bilerek hakkı örtmesidir ki, küfür de budur ve onun ameli bu yüzden boşa çıkacaktır. Başka peygamberler de bu uyarıdan nasiplerini almışlardır.⁸⁸

Münafıkların küfürle nitelenmeleri de bilerek batıl yolunda gizli ve sinsi bir şekilde mücadele etmekten dolayıdır. Amellerinin boşa çıkması da bundandır. Onlar hakkındaki ayet şöyle buyurur: "Bu (öldüklerinde meleklerin onları dövmesi), Allah'ı gazaplandıran şeylere uydukları ve O'nun hoşnut olduğu şeyleri beğenmedikleri içindir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır."⁸⁹ Âyetten geçen "Allah'ı gazaplandıran şeyler" ifadesi, öncesinde geçen ayetlere bir atıf olmalıdır. Bu ayetlerde, kalpleri hastalıklı olarak nitelenen münafıkların kafirlere karşı müminlerle birlikte savaşa katılmakta korkak ve isteksiz davrandıkları, şayet işbaşına gelirlerse ifsad/bozgunculuk yapacakları ve sıla-i rahimi kesecekleri; onların sağır ve kör oldukları, kalpleri üzerine kilit vurulduğu için Kur'an'ı düşünmedikleri, hidayet onlara apaçık belli olduktan sonra şeytanın cazibesine kapılıp hidayete arkalarını döndükleri, Yahudilerle birlik olup "bazı işlerde size uyacağız" dedikleri anlatılmaktadır.⁹⁰ Görüldüğü gibi nifak meselesi de Kur'an'da Hz. Peygamber'in risaleti hakkında sadece bir şüphecilik değil, İslam'a zarar veren sinsi bir hareket olarak betimlenmektedir. Risalet hakkında sadece şüphe ettiler diye insanlar Kur'an'da cehennem azabıyla ya da amellerinin boşa çıkmasıyla tehdit edilmiyorlar. Tıpkı müşrikler ve kitap ehli gibi münafıklar da yeni gelen dine karşı bir mücadele, bir eylemlilik halinde olduklarından dolayı İslam nimetine karşı nankörlük yapmış oluyorlar. O yüzden küfür ile nitelenmişlerdir. Bu açıdan nifak da bir inanç değildir. Küfrün sinsi bir tarzı olarak, hakka karşı bir mücadele tavrıdır.

Dinden dönenlerin de durumu müşrikler, kitap ehli ve münafıklardan farklı değildir. Onlar da Hz. Peygamber'in peygamberliğine şahitlik etmişler, açık deliller görmüşler ve iman etmişler. Daha sonra bu imanlarından vazgeçip küfretilmişler ve İslâm'la mücadele eden kâfirlerin safına katılmışlardır. Ayet bu kesim hakkında şöyle buyurur: "İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra küfreden bir toplumu Allah nasıl doğru yola erdirtir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez."⁹¹ Ayetin Hz. Peygamber'in peygamberliğinden emin olup iman etmeyen Yahudileri anlattığını söyleyen görüşler olsa da⁹² İslam'ı seçtikten sonra vazgeçip Mekke müşriklerine katılan bir gruptan bahsettiğini söyleyen

⁸⁶ et-Tevbe 9/17.

⁸⁷ ez-Zümer 39/65.

⁸⁸ el-En'âm 6/88.

⁸⁹ Muhammed 47/28.

⁹⁰ Muhammed 47/20-26; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî), 4/326.

⁹¹ Âl-i İmrân 3/86.

⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/381; İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, 3/303.

görüş,⁹³ ayetlerin siyak ve sibakına daha uygundur. Çünkü daha sonraki ayetler onları cehennem azabıyla tehdit etmekte ve fakat tövbe edenleri bu azabın dışında tutmaktadır.⁹⁴ Tövbe Yahudiler için geçerli olmadığına göre kasıt dinden dönüp sonra tövbe ederek tekrar İslâm'a girenler olmalıdır. Ayrıca kafirlerin müminleri dinlerinden döndürünceye kadar onlarla savaşacaklarını bildiren ayet, tedbir amacıyla kafirlerin bu mücadelesine karşı şayet İslâm'dan dönerlerse amellerinin ihbâta uğrayacağı uyarısında bulunmuştur.⁹⁵ Yine başka bir âyet, tedbir babından müminlere kendilerine açık deliller geldikten sonra ayrılığa düşen kitap ehli gibi olmamalarını emrettikten sonra şayet imandan sonra küfredelerse azaba uğrayacakları uyarısında bulunmuştur.⁹⁶ Çünkü kafirler, kendileri gibi sizin de küfretmelerini isteyeceklerdir. O yüzden onları dost edinmeyiniz.⁹⁷

O halde dinden döndükleri için ihbâtla tehdit edilen kişiler Müslümanlara karşı küfür cephesine katılıp onları güçlendirenlerdir. Bu sıradan bir inanç değişikliği değil onların safına katılıp onları dost edinmekle İslâm'a karşı bir duruştur. Dinden dönen bir kesim hakkında indiği rivayet edilen ayet, bu karşı duruşu şikak kelimesiyle ifade eder ve irtidadı, müminlerin yolundan başka bir yol olarak niteler:⁹⁸ "Kim, kendisine hidayet besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar/şikak, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir."⁹⁹ Şafii mezhebenin dinden dönenlerin amel ihbâtını küfre bağlaması bu ayetlerle gayet uyumludur.¹⁰⁰

122

Değınmemız gereken diğerk bir ihbât meselesi de müminlerle ilgilidir. Kur'ân, Hz. Peygamber'e karşı saygılı olmayı takvanın gereğı olarak emrederken ona karşı saygısızlığı ise amellerin ihbâtıyla ilişkilendirmiştir. Şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmanın, yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider."¹⁰¹ Âyetin Hz. Peygamber'in huzurunda Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in bir konuda anlaşmadıkları için birbirlerine seslerini yükselterek tartışmaları nedeniyle indiğı rivayet edilir.¹⁰² Hz. Peygamber'in huzurunda yüksek sesle ve bağırıp çağırarak konuşmak, onun yanında bu şekilde tartışmak saygısızlık örneğı olarak sunulmuş ve müminler uyarılmıştır. Burada tefsirler amellerin ihbâtına neden olan saygısızlığı küfürle ilişkilendirerek açıklamışlardır. Çünkü bir peygambere saygısızlık küçük düşürme ve hakaret anlamına geleceğı için kişiyi küfre düşürmesine neden olabilir.¹⁰³

Yukarıda incelediğimiz ayetlerden anlaşıldığı gibi hangi inanç grubundan olursa olsun amellerin ihbâtına neden olan şey küfürdür. Kur'ân semantiğinde küfür kavramı ise sadece inanmamak değildir. O nedenle Ehl-i sünnet kelâmcılarının "küfür, dinin aslından (zarûrât-ı dîniyye) olduğı kesinlikle bilinen hususların tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmemektir"¹⁰⁴ şeklindeki tanımları Kur'ân'daki küfür kavramını tam olarak karşılamamaktadır. Çünkü bu tarif sadece küfrü inanmamakla, tasdik etmemekle yani inançla sınırlamaktadır. Kelâm

⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 2/61.

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/87-89.

⁹⁵ el-Bakara 2/217.

⁹⁶ Âl-i İmrân 3/105-106

⁹⁷ En-Nisâ 4/89.

⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/205.

⁹⁹ en-Nisâ 4/115.

¹⁰⁰ Muhammed b. Ali b. Nureddin, *Teysiru'l-beyân li ahkâmî'l-Kur'ân* (b.y.: Dâru'n-Nevadir, 2012), 1/377-378.

¹⁰¹ el-Hücurât 49/2.

¹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/280.

¹⁰³ Beydâvî, *Envâr*, 5/133; Zekerîya el-Ensârî, *Fethu'r-rahman bi keşfi ma yeltebisu fi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sabûnî (Beyrut: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerim, 1983), 1/528.

¹⁰⁴ Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/535.

ilminin bir kavramı olarak “küfür” bu şekilde tanımlanabilir. Tıpkı büyük günah işleyene fasık kavramını geliştirdikleri gibi... Ama fasık kavramı Kur’an’da büyük günah işlemekle sınırlı değildir. Örneğin şeytan fasıkla nitelenmiştir.¹⁰⁵ Küfür kavramı da kelâm ilmi içinde anlaşılabilir. Her ilmin kendisine özgü kavramları olabildiği için Kelâmın bu tanımını tenkit etmiyoruz. O nedenle Kur’an’da geçen küfür kavramını tam olarak karşılamaması da tabii bir durumdur. Fakat sorun, Kelâmın bu küfür tanımıyla Kur’an’daki küfür kavramını anlamlandırmaktır. Kelamcıların Kur’an nüzulünden yüzyıllar sonra yaptığı bu tanımdan yola çıkarak Kur’an’da geçen küfür kavramını anlamlandırmak anakronik bir hata olur. Bu tür hatalara düşmemek için Kur’an kavramları bizzat Kur’an semantiği içinde anlamlandırılmalıdır. Bu hata, Kur’an’a da dayandırılarak İslâm dinin aslından olduğu bilinen hususlardan birine inanmayan herkesi kâfir saymaya sebep olur. Bu kişi kâfir sayıldığı için de iyi bir insan olsa dahi amelleri boşa gitmiş olarak nitelendirilecektir. Artık böyle biri, cehennemli hak eden bir insan olarak muamele görür. Oysa Kur’an kendi halinde çevresine zararı olmayan ama inanmayan insanlar hakkında ne amel ihbatı ne de cehennemlik mi cennetlik mi hakkında hüküm vermiştir. Çünkü bu tür insanlar hakkında konuşmamıştır. Kur’an’ın bir şey söylemediği kişiler hakkında bizim olumsuz beyanda bulunma hakkımız yoktur.

Küfür kavramını anakronik hataya düşmeden Kur’an’ın semantiği içinde anlamlandırdığımızda ihbâtla ilgili birçok sorunsal konu rahatlıkla çözülebilir. Örneğin kafirlerle evlenmeyi yasaklayan âyetler varken,¹⁰⁶ beri tarafta Müslümanların kitap ehli kadınlarla evliliğine izin veren Mâide Sûresi 5. âyetini nasıl izah edeceğiz? Çünkü biliyoruz ki, Kelâmın küfür tanımına göre teslise inandıkları için Hristiyanlar şirke ve dolayısıyla kelamcıların tanımına göre küfre düşmüşlerdir.¹⁰⁷ Keza Yahudiler de Uzeyr’in Allah’ın oğlu olduğunu söyleyerek¹⁰⁸ küfre düşmüşlerdir. O halde hangi âyetin hükmüne göre karar vereceğiz? Evliliğe izin veren âyete mi uyacağız, kafirlerle evliliği yasaklayan âyete mi? İslâm alimleri Maide 5. âyete dayanarak kitap ehli kadınlarla evliliğin caiz olduğuna dair ittifak halindedirler.¹⁰⁹ O halde kafirlerle evliliğe izin vermeyen âyetin hükmü mensuh olmayıp baki olduğu için kelamcıların tanımına göre Kur’an, kitap ehlini kâfir saymamıştır sonucu çıkar. Bu çelişkiyi kelâmın kavramından yola çıkarak Kur’an kavramını anlamlandırdığımızda yaşıyoruz. Oysa Kur’an semantiği içinde bu bir çelişki değildir. Çünkü buradan Kur’an’ın kâfir olan kitap ehli ile kâfir olmayan kitap ehli ayrımını yaptığını anlamak zor değildir. Eğer bu ayırım yapılmazsa, bir mümine eş olan kitap ehli kadın, iffetli, dürüst ve kimseye zararı olmayan biri olsa bile kafir olarak iyi amelleri boşa gitmiş sayılacaktır. Bir Müslüman eşle aynı çatı altında yaşamasına, aynı yatağı paylaşmasına ve çocuklarını bir anne olarak büyük fedakarlıklarla yetiştirip büyük emekler harcamasına rağmen bu kadının bütün bu amelleri boş sayılacaktır. Ayrıca Müslüman erkek aynı hayatı paylaştığı eşini ve çocukları da annelerini ebedi cehennemlik olarak bildikleri halde onunla rahat rahat yaşayabilecekler mi? Bunun adil olduğuna bugün kimi ikna edebilirsiniz? Böyle bir tanrıya bugün hangi insan inanmak ister? En azından o annenin Müslüman çocuklarını annelerinin ebedi cehennemlik olduğuna ikna edebilir misiniz? Onlara Allah’ın böyle karar verdiğini söyleyebilir misiniz?

¹⁰⁵ el-Kehf 18/50.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/286; el-Mumtahine 60/9-10.

¹⁰⁷ El-Mâide 5/72-73.

¹⁰⁸ et-Tevbe 9/30.

¹⁰⁹ Vehbe ez-Zühayli, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, ty), 9/6653.

Güncel bir örnek olarak; İsrail zulmüne karşı Müslüman Filistinlileri desteklerken 2003 yılında İsrail tarafından genç yaşta katledilen Rachel Corrie,¹¹⁰ bir kafir midir? Onun canıyla ödediği bu ameli boşa mı gitmiştir? Kelamcıların tanımına göre onun bu amelinin hiçbir karşılığı yoktur, boşa giden amellerdendir ve o ebedi cehennemliktir. R. Corrie gibi Müslüman olmayan yüzlerce kişi zulme karşı canından olmuştur. Hak ve adalet dini olarak İslâm, bunlar hakkında ebedi cehennemlik hükmünü vermiş olabilir mi? Somut bir örnek olarak şu karşılaştırmaya bakalım: Bu küfür tanımına göre zulme karşı direnirken hayatını zindanlarda geçiren ve halkını kurtaran Nelson Mandela, (ö. Aralık 2013) ebedi cehennemde kalacakken, diğer taraftan Irak'ın ünlü diktatörü Saddam Hüseyin (ö. Aralık 2006) işlediği mezalime rağmen şahadet getirdiği için eninde sonunda cennete gidecektir. Zulmü kendisine haram kılmış, rahmeti nefesine yazmış ve insanlara adaletli olmayı emretmiş olan Allah'ın böyle hüküm verdiğini söylerseniz, kim böyle bir tanrıya iman etmek ister ve kim bu tanrının dinini hak din olarak telakki eder?

Çelişkiden münezzehe olan ve adaleti emreden Kur'an'ın kâfir tasvirinde bir sorun yoktur. Onun tasavvuruna göre İslâm'dan farklı bir inanca sahip olmak kafir olmak için yeterli değildir. Çünkü onun tasavvuruna göre yukarıda sayılan özelliklerden anlaşıldığı gibi kâfir olmak için inanç farklılığı yanında risaletle mücadele ve karşı duruş gerekmektedir. O nedenle Kur'an, müşriklerden, kitap ehlinde, Sabiilerden ve Mecusilerden hiçbirini, grubun tamamını kastederek küfürle nitelememiştir. Kur'an'da küfürle nitelenen kişiler Hz. Peygamberle tebliğ gereği muhatap olduklarında onun peygamberliğini yalanlayan, karşı duran ve onunla mücadele eden kişilerdir. O halde küfür tüm inanç gruplarından sadır olabilen bir tavidir. O nedenle mesela, müşrikin kâfiri ve kâfir olmayı, kitap ehlinin kâfiri ve kâfir olmayı olabilir. Bunlara ancak İslam dışı unsurlar veya gayr-i müslimler denebilir. Hangi inanç grubundan olursa olsun Kur'an, onların içinden kâfir olanların özelliklerini vermiştir. Kur'an'ın bütünlüğünden yola çıkarak yukarıda maddeler halinde saydığımız ve Kur'an'dan örneklerini verdiğimiz bu özellikler kâfirin kimliğini bize gayet açık bir şekilde anlatmaktadır.

Anakronik hata yanında diğer bir sorun da ayetleri Kur'an bütünlüğünden bağımsız tek başına anlamlandırmaktır. Kur'an'ın maksadını gözetmeden bir ayetin tek başına lafızlarından yola çıkarak anlam vermek, birçok çelişki ve soruna yol açabilir. Konumuzla ilgili bir örnek vermek gerekirse, kitap ehli kadınlarla evlenmeye izin veren ayetin son cümlesi olabilir. Orada genel/umum bir ifade kullanılmıştır: "Her kim imanı inkâr ederse/küfrederse, amelleri boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."¹¹¹ Burada ayeti doğru anlamak için diğer ayetlere bakarak kafirin kimlere dendiğini bilmek zorunludur. Kur'an'ın diğer ayetlerinden küfrün nasıl kullanıldığını ve kafirin kim olduğunu gözetmeden ayeti okursak, iman etmeyen kim olursa olsun ameli boşa gitmiştir, kararına varabiliriz. İster tebliğ ulaşmış olsun veya ulaşmasın, faydalı ve iyi bir insan olsun veya olmasın ayetin umum ifadesine göre ihbât herkes için geçerli olacaktır. Kelamcılar bu tür umum ifadelerden yola çıkarak kelam ilminin bir kavramı olarak "küfür" tarifi yapmış olabilirler. Fakat tefsir ilmi açısından Kur'an kavramları onun semantiği içinde ve bütünlüğünde anlaşılmalıdır. Bu ayetteki küfür de yukarıda özelliklerini saydığımız küfürden farklı değildir.

Sonuç

¹¹⁰ https://www.ntv.com.tr/dunya/israilden-tazminat-yok,xh_EBLuTMUepIwy0bBZ3JQ (28/01/2025).

¹¹¹ el-Mâide 5/5.

Günümüzde Kur'ân'da geçen küfür kavramının kelâmcıların teknik tanımıyla anlaşılması ihbâtın Kur'ân'ın adil davranmadığı ve müslüman kesime imtiyaz sağladığı iddialarına neden olmuştur.

Kur'ân semantiğinde küfür, Allah'ın insanlara nimet olarak gönderdiği risâleti hak kendisine belli olduktan sonra inkâr etmek, onu yalanlamak ve onunla mücadele etmek suretiyle bu nimete karşı nankörlük yapmaktır. Kâfir Kur'ân semantiğinde şu özelliklere sahiptir: 1. Hidayetten/doğru yoldan sapmışlardır. 2. Büyüklük taslarlar, elçileri ve ona inanları küçük görürler ve alay ederler. 3. Allah yolundan alıkoyarlar. 4. Zulmederler. 5. Haddi aşarlar, azgınlık yaparlar. 6. Allah'la ve elçisiyle mücadele ederler. Kur'ân'ın hakkında konuştuğu ve hüküm verdiği kafirler bu özellikleri taşır. Nifak ise aynı özellikleri taşıyan küfrün sinsi halidir. Kâfirlerin dünyada yaptıkları iyi amelleri boşa gitmiştir, ahirette bir karşılığı yoktur. Çünkü Allah'ın gönderdiği elçiler iyilikten başka bir şey emretmemişlerdir. Kafirler de bu iyiliğe karşı çıkıp mücadele etmişlerdir. O nedenle ceza olarak onların iyiliklerinin karşılığı verilmemiştir.

Kur'ân ayetlerinden anlaşılan, ihbâta neden olan küfür, bu özelliklere haizdir. Araştırmamız, Kur'ân'ın küfür kavramını, belli bir inanç grubunu temsil eder şekilde değil, her inanç grubundan sadır olabilen bir tavır olarak kullandığını göstermiştir. O yüzden Kur'ân'ın kullandığı anlama göre bu tavrı geliştiren özellikler olmadan İslam dışı herhangi bir unsura kâfir diyemeyiz. Ona tebliğin sahih bir şekilde ulaşması yeterli değildir. Ayetlerden de anlaşıldığı gibi kâfir olarak nitelenmesi için hak kendisine belli olduktan sonra onu inkâr etmesi ve ona karşı mücadele etmesi gerekir.

Kur'ân, tebliğ kendilerine sahih bir şekilde ulaştığı halde İslâm'a karşı inat ve düşmanlıktan değil ama kendisine özgü bir nedenle ikna olmamış kendi halinde ve topluma bir zararı olmayan belki de faydalı olan İslam dışı unsurlar hakkında bir yargıda bulunmamış ve ahirette onların durumlarına ilişkin bilgi vermemiştir. O nedenle Müslümanların bu kesim hakkında ve onların ahiretteki durumlarıyla ilgili onları kafirlere dahil ederek ebedi cehennemlik saymak ve amellerinin ihbâtı gibi tahmini yargıda bulunma hakları yoktur. Onların durumları Allah'a kalmıştır. Allah'ın en küçük bir zulüm bile yapmayacağını, merhameti nefesine yazdığını ve adil sıfatına sahip olduğunu biliyoruz. O nedenle kulları arasından bazılarını imtiyaz sağlayıp diğerlerine haksızlık yapmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Non-Muslim Elements and the Problem of İhbāt

Citation: Ekinici, Kutbettin. "Non-Muslim Elements and the Problem of İhbāt", *Artuklu Akademi* 12/1 (Jun 2025), 109-129. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1636177>

Extended Abstract

The concept that good deeds will not be rewarded is referred to as "ihbāt" in the literature. This concept means the following: The good deeds of non-Muslims, even if they are good, will not be rewarded in the Hereafter and will be wasted. The sects are unanimous on this issue. This view is based on the interpretation of the verses stating that the deeds of those who disbelieve will be in vain. The theologians' definition of the concept of disbelief as not affirming with the heart all or some of the matters that are absolutely known to be among the essentials of religion (zarūrāt al-dīniyya) necessitated that all non-Islamic beliefs be considered as disbelief. Therefore, all the good deeds of these elements will be in vain. Today, however, this view has raised doubts about the Qur'an in the sense that it privileges Muslims over others in a way that is contrary to justice. But it is an anachronistic mistake to interpret the concept of kufr in the Qur'an based on this definition that the theologians made centuries after the Qur'anic revelation, so we will deal with the issue in an analytical way based on the verses that deal with good deeds that go to waste. We will present and analyze the reasons for the idea that the good deeds of a non-Muslim will be wasted. We will discuss the compatibility of this idea with the relevant verses and try to reach a conclusion in the light of these data. We hope that this study will be a modest contribution to the field of tafsir as we will interpret the relevant verses while trying to dispel the suspicion of privilege that has been put forward about the Qur'an. The meaning of kufr in Arabic, as is well known, is to deny a blessing, to cover it up and to be ungrateful for it. This is the opposite of gratitude. Because gratitude is to recognize the blessing and acknowledge it. But disbelief is covering up Allah's blessing and denying it. The connection between disbelief and gratitude and denial of religion is clear. Allah's sending prophets and books to mankind is a blessing due to His mercy. Kufr is willful ingratitude towards this blessing. Since disbelief is an attitude, lexical constructions such as "alladhīna kafarū," "al-kāfirūn," or "kānū yakfurūn" denote not a fixed belief system, but rather an oppositional stance against prophetic truth claims. This semantic field encompasses a heterogeneous coalition of opponents transcending specific creedal boundaries, as evidenced in the paradigmatic verse: "Neither the disbelievers from among the People of the Book nor those who associate partners with Allah wish any good to come to you from your Lord." A similar expression is used for the exiled People of the Book: "It is He who drove out the disbelievers from the People of the Book in the first mass exile." According to the Qur'an, the front of disbelief has the following characteristics: 1. The disbelievers are in delusion and have deviated from the right path. 2. The disbelievers are arrogant and condescending towards the messengers and the believers, and they show mockery because they despise them. 3. The disbelievers hinder from the way of Allah. They oppose the Prophet's teaching and prevent it from being accepted by the people. 4. The unbelievers are also oppressors. The Qur'an expresses this characteristic as follows: "...the disbelievers, they are the wrongdoers." 5. The disbelievers are transgressors and transgressors. 6. They qawaidt against Allah and His messengers. The concept of kufr in the Qur'an does not refer to a particular belief or group at the time of its revelation. It does not represent a religion, a sect or an ideology. Kufr in the Qur'an is more of an attitude than a belief. It is not a matter of disbelief, but a conscious rejection, denial and opposition. Therefore, disbelief can come from any group of believers, be it polytheists, people of the book or any other group of believers. The Qur'an has not characterized any of the polytheists, the People of the Book, the Sabians and the Magi as disbelievers, referring to the group as a whole. What is understood from the Qur'anic verses is that what causes disbelief is kufr. It is understood from the Qur'anic semantics that the concept of kufr has a conceptual meaning beyond the way theologians define it. The present analysis demonstrates that the Qur'anic employment of the term kufr constitutes a qualitative characterization of volitional resistance rather than serving as a blanket classification for non-adherents to Islam. Therefore, according to the meaning used by the Qur'an, we cannot call any non-Islamic element a kafir without the

characteristics that develop this attitude. The Qur'an has not made any judgment about the non-Islamic elements who are in their own state and do not cause any harm or benefit to the society, nor has it given any information about their status in the Hereafter. Therefore, Muslims do not have the right to make any judgment about them and their status in the Hereafter, such as including them among the unbelievers and considering them as eternal infernal. Their sequel is up to Allah. We know that Allah will not commit even the slightest injustice, that He has written mercy on His soul, and that He is just. Therefore, we can safely say that He will not privilege some of His servants and do injustice to others.

Kaynakça

- Alûsî, Şihâbuddîn. *Rûhu'l-me'âni*. thk. Ali Abdalbârî. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415.
- Bâkillânî, Ebu Bekir. *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*. thk. İmâduddin Ahmed (Beyrut: Müessestu'l-Kutubu's-Sekâfiyye, 1987.
- Bekçi, Merve. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Amellerin Boşa Çıkması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Beydâvî, Nasirüddîn. *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman. Beyrut: Dâru İhya, 1418.
- Çakar, Ferihan. *Kelâm İlminde Amellerin Boşa Çıkması Sorunu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çelikel, Fatih. "Deizme Götüren Nedenler Bağlamında İnkârcıların Amellerin İptal Edilmesinin İlâhî Adâlet ile İlişkisi". *Tokat İlmiyât Dergisi* 20/2 (2022), 575-598.
- Ensârî, Zekeriya. *Fethu'r-rahmân bi keşfi ma yeltebisu fi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali es-Sabûnî. Beyrut: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerim, 1983.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed Avd Mur'ib. Beyrut: Dâru ihya, 2001.
- Gazzâlî, Ebu Hamid. *Faysalu't-tefrika beyne'l-İslâmi ve'z-zendeka*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc 2017.
- 128 Halebî, es-Semîn. *ed-Dürü'l-mesûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, ty.
- Hâzin, Alâuddin. *Lübâbu't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415.
- https://www.ntv.com.tr/dunya/israilden-tazminat-yok,xh_EBluTMUepIwy0bBZ3IQ(28/01/2025).
- https://www.youtube.com/watch?v=Rbn3P4V7jbw&ab_channel=HTBilimTarihFelsefe
(05/01/2025)
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*. thk. Muhammed Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Nureddin, Muhammed b. Ali. *Teysîru'l-beyân li ahkâmi'l-Kur'ân*. b.y.: Dâru'n-Nevadir, 2012.
- İbn'ül-A'rabî, Ebu Bekir. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdulkadir. Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2003.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*, thk. Sefvan Adnan. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Kâsımî, *Mehâsinu't-te'vîl*. thk. Muhammed Basil. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1418.
- Kurtûbî, Ebu Ebdillah. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî vd. Kahire: Dâru'l-Kutubu'l-Misriyye, 1964.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan. *en-Nüket ve'l-u'yûn*. thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ty.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mükâtil*. thk. Abdullah Mahmut. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Nâsif, Muhammed Gıyas. *Mutezileye Göre İhbat ve Tekfir*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Râzî, Fahrüddin *Mefatihü'l-ğayb*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1420.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Taberî, İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Teftâzânî, Sa' dâddin. *Şerhu'l-Mekâsîd*. thk. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1998.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn*. thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebu Lübnan, 1996.
- Vahidî, Ebu'l-Hasan Ali. *et-Tefsîru'l-vesît*. thk. Adil Ahmed vd. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1994.
- Vehbe ez-Zühaylî. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, ty.
- Yılmaz, Ali. "Kur'ân'da İyi Amellerin Düşmesini (Bâtıl Olmasını) İfade Eden Bir Kavram:Habtu'l-A'mâl / İhbâtu'l-A'mâl". *İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, (47) 2017, 31-56.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. Thk. Mustafa Hüseyin Ahmed. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987.